

شناسایی زمینه های کارآفرینی و اشتغالزایی دروس تخصصی رشته

ترویج و آموزش کشاورزی

رضا موحدی، طاهره چرختابیان و سمیه لطیفی

Identifying entrepreneurship and employability areas

in agricultural extension and education specialized

courses

چکیده

هدف اصلی تحقیق حاضر شناسایی زمینه های کارآفرینی و اشتغالزایی در دروس رشته ترویج و آموزش کشاورزی می باشد که به شیوه پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری تحقیق را دانشجویان و دانش آموختگان رشته ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه بوعلی سینا تشکیل می دهند. نمونه های تحقیق نیز شامل ۱۲۰ نفر بودند که به صورت تصادفی انتخاب شده اند. ابزار جمع آوری اطلاعات پرسشنامه بود که روایی صوری آن توسط متخصصان فن مورد تأیید قرار گرفت و پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ محاسبه گردید ($\alpha = 0.85$). جهت تجزیه و تحلیل داده ها از روش های آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد. نتایج نشان داد که پنج زمینه، توانایی طراحی برنامه های آموزشی و ترویجی، توانایی تهیه رسانه های آموزشی و ترویجی، توانایی در فناوری های آموزشی و اطلاعات، توانایی در تدریس و توانایی در امکان سنجی و راه اندازی کسب و کار، از مهم ترین زمینه های کارآفرینی و اشتغالزایی رشته ترویج و آموزش کشاورزی به حساب می آیند. همچنین با مقایسه نظرات دو گروه دانش آموختگان و دانشجویان این رشته مشخص شد که بین زمینه های کارآفرینی و اشتغالزایی و نظرات دو گروه، تفاوت معنی داری وجود ندارد.

واژه های کلیدی: کارآفرینی، اشتغال، ترویج و آموزش کشاورزی، دانشجویان و دانش آموختگان، دروس تخصصی.

Abstract

The main aim of this study was to identify entrepreneurship and employability areas of specialized credits in agricultural extension and education. The research has conducted using a surveying methodology. Statistical population consisted of both students and graduates majoring in agricultural extension and education. Samples were 120 people which randomly selected. Data collection tool was a questionnaire which was face validated by a group of experts. Reliability of the questionnaire was done by calculating Cronbach's Alpha ($\alpha= 0.85$). Both descriptive and analytical statistics were used in order to analyze data. Results showed that the most important entrepreneurship and employability areas in agricultural extension and education credits were ability to design extension and education programs, ability to produce extension and education media, educational and information technology ability, ability to teaching, and ability to develop and conduct a business. When comparing the students and graduates' view points, no significant difference was found between the two groups' views and the entrepreneurship and employability areas in agricultural extension and education.

Keywords: Entrepreneurship, Employment, Agricultural Extension and Education, Students and Graduates, Specialized Credits.

مقدمه

کشاورزی در ایران به عنوان یکی از مهم ترین بخشهای اقتصادی و اجتماعی کشور به شمار می آید، ولی این درحالی است که منابع و قابلیت های موجود آن بخش به طور کامل مورد بهره برداری قرار نگرفته است. از جمله این منابع می توان به منابع انسانی که در دانشگاه ها آموزش می بینند اشاره کرد. به گونه ای که در طی سالیان گذشته، بروندهای نظام آموزش عالی کشاورزی در ایران یعنی دانش آموختگان، به دلیل کسب نکردن مهارت ها و توانایی های لازم در جذب و استخدام در بازار کار دچار نارسایی هستند (زمانی و عزیز، ۱۳۸۵؛ شهبازی و علی بیگی، ۱۳۸۵). بررسی وضعیت دانش آموختگان کشاورزی در ایران در یک دوره چهار ساله بین سال های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸ نشان می دهد که حدود ۸۹۰ هزار دانش آموخته کشاورزی از دانشگاه های دولتی و آزاد دانش آموخته شده اند که بخش عمده ای از این شمار یا بیکارند یا در بخش غیر کشاورزی به کار اشتغال دارند. برآوردها نشان می دهد در سال های اخیر هر ساله ۲۵ تا ۵۲ درصد از دانش آموختگان کشاورزی بیکار بوده اند (فرهانی، ۱۳۸۹).

موضوع اشتغال نه تنها یکی از مهم ترین چالش های اجتماعی روز در کشور به شمار می آید، بلکه با توجه به میزان رشد جمعیت در دو دهه گذشته می توان آن را مهم ترین چالش اجتماعی چند دهه آینده نیز به شمار آورد. نتایج بررسی میرفردی (۱۳۸۶) نشان می دهد که بر پایه تغییر و دگرگونی های اجتماعی و فرهنگی، آموزش عالی در ایران به دلیل توسعه ناموزون و خارج از نظارت علمی نتوانسته نقش و شایستگی خود را در اشتغال زایی ایفا نماید. در این راستا عدم گسترش نیافتن زمینه های اشتغال در اصل به زمینه های کارآفرینی و نگرش افراد نسبت به روحیه کار و تلاش مرتبط می شود. بر همین پایه، اسحاقیان (۱۳۸۲)

بر این باور است مهم‌ترین رسالت آموزش عالی در رابطه با اشتغال می‌بایست توجه به مسئله کارآفرینی در آموزش باشد.

به باور روپکه (Ropke, 2007) در نظام علمی و دانشگاهی، بسیاری از دانش‌ها و توانایی‌هایی که یاد گرفته شده است به گونه‌ای هدر رود و راه خود را به سوی محصولات و فناوری جدید پیدا نمی‌کند. روپکه عاملی را که خلأ بین دانش، مدیریت دانش و مفاهیم همانند را پر می‌کند، کارآفرینی می‌داند و مؤسسه‌های دانشگاهی را که سعی بر پرکردن این فاصله بین دانش و عمل را دارند "دانشگاه کارآفرین" می‌خواند. به باور رون (Ron, 2006) دانش و مهارت‌های کارآفرینی را می‌توان با برنامه‌های درسی دانشگاهی و با تزریق مفاهیم و مباحث کارآفرینی در دوره‌های آموزشی فرا گرفت. به عنوان مثال در کشورهای اسکاندیناوی آموزش کارآفرینی در نظام آموزشی این کشورها در همه سطوح آموزشی تدریس می‌گردد. به همین خاطر کارآفرینی به عنوان یکی از عامل‌های بنیادین و ریشه‌های در بهبود وضعیت دانش‌آموختگان دانشگاهی به شمار می‌آید. بنابراین شناخت زمینه‌های کارآفرینی در برنامه‌ها و دروس دانشگاهی می‌تواند راه را برای گسترش و رشد فعالیت‌های کارآفرینانه در دانشگاه‌ها هموارتر نماید. با وجود زمینه‌های کارآفرینی متنوع و کاربردی در رشته‌های مختلف کشاورزی از جمله ترویج و آموزش کشاورزی بوده، ولی بیشتر دانشجویان و دانش‌آموختگان شناخت کافی نسبت به زمینه‌های کارآفرینی رشته‌های خود ندارند. لذا لازم است تا با شناسایی زمینه‌های مختلف کارآفرینی در رشته‌های کشاورزی، گام‌های موثری در راستای بهبود وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان رشته‌های کشاورزی ارایه نمود.

بنابراین، با توجه به اهمیت مقوله اشتغال‌زایی و نقش کارآفرینی در تربیت دانش‌آموختگان کشاورزی کارآفرین و خوداشتغال، پرسش اینجاست که زمینه‌هایی که در دانشگاه‌ها باعث بروز فعالیت‌های کارآفرینی و اشتغال‌زایی دانشجویان می‌شوند کدامند؟ همچنین ویژگی‌های کارآفرینی مورد نیاز برای کارآفرین شدن از راه دروس‌های دانشگاهی کدامند؟ این بررسی با هدف پاسخگویی به این پرسش انجام شده است.

در زمینه شناسایی زمینه ها و ویژگی های کارآفرینی در برنامه ها، درس ها و محتواهای درسی آموزش های دانشگاهی تحقیقاتی انجام شده است که از جمله آن ها موارد زیر را می توان نام برد.

اوستریک و همکارانش (Oosterbeek, et al., 2010) در زمینه سنجش میزان مهارت ها و ویژگی های کارآفرینی در بین دانشجویان نتیجه گرفته اند که برنامه ها و درس های دانشگاهی نتوانسته اند، گذاری های مورد انتظار را در ایجاد ویژگی های کارآفرینی در بین دانشجویان داشته باشند. این در حالی است که نتایج گرافنیتس و همکاران (Graevenitz et al., 2010) نشان می دهد که با آموزش کارآفرینی می توان مهارت های اکتسابی دانشجویان در زمینه کارآفرینی را از راه درس های دانشگاهی افزایش داد.

در پژوهشی اسکندری و همکاران (۱۳۸۵)، به بررسی عامل های اثر گذار بر عملکرد کارآفرینانه دانش آموختگان کشاورزی پرداخته و به این نتیجه رسیدند که آموزش عالی کشاورزی و منابع طبیعی تنها در کسب مهارت های تخصصی تأثیر داشته و نقش چندانی در کسب دیگر مهارت های مورد نیاز دانش آموختگان کشاورزی ایران از جمله مهارت های کسب و کار و مهارت های کارآفرینانه نداشته است.

بر پایه نتایج تحقیق حسینی و همکاران (۱۳۸۸) تأثیرگذارترین عامل در کارآفرینی دانشجویان در نظام آموزش عالی کشاورزی، روش های تدریس خلاق در دانشگاه ها عنوان شده است. همچنین عامل هایی مانند آموزش های فوق برنامه مرتبط با مهارت های شغلی، محتوای مناسب درس های دانشگاهی، توان و مهارت عملی در زمینه موضوع درسی، برنامه ریزی هماهنگی با شرایط و علایق دانشجویان، و فضای مناسب رقابتی در دانشگاه به عنوان دیگر عامل های تأثیرگذار بر کارآفرینی شناخته شده اند.

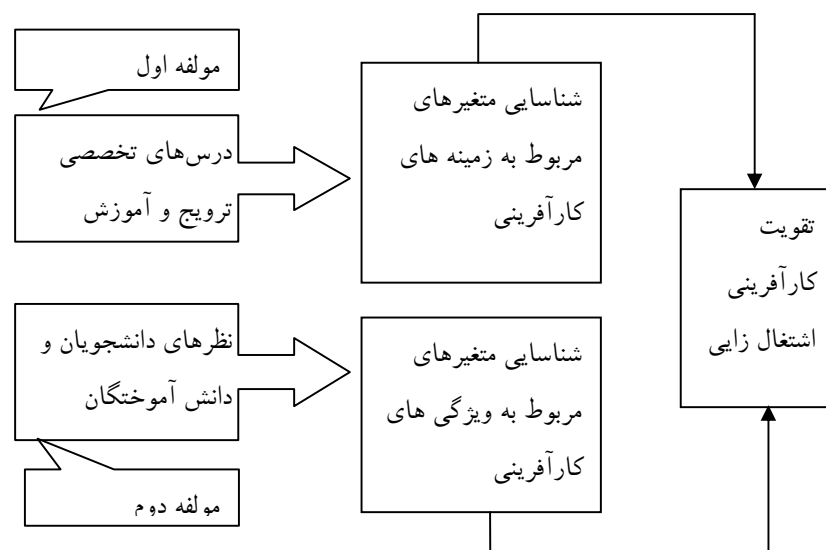
مهرعلی زاده و آرمن (۱۳۸۶) در پژوهشی پیمایشی بر روی ۱۸۰۰ نفر از دانش آموختگان سه دانشگاه ایلام، چمران اهواز و لرستان نشان دادند که کسب مهارت های کارآفرینی در کنار مهارت های علمی، مهارت های ارتباطی و مهارت های اطلاع رسانی برای دانشجویان جویای

کار لازم و ضروری بوده و مهارت های کارآفرینی به ویژه در بهبود وضعیت بحرانی اشتغال دانش آموختگان موثر است.

نوروز زاده و محرابی یگانه (۱۳۸۵)، توسعه کارآفرینی در مراکز آموزش عالی علمی کاربردی کشاورزی را یکی از روش های کارآمد در افزایش بهره وری منابع انسانی در بخش کشاورزی دانسته اند. حیدری زاده (۱۳۸۲) در تحقیق خود ارائه شدن درس ها به صورت نظری و نا هماهنگی بین نیاز بازار کار و مراکز آموزشی را از جمله نارسایی های توسعه کارآفرینی در مراکز آموزش عالی می داند. جونز و انگلیش (Jones and English, 2005) نیز در بررسی خود اظهار داشته اند که با آموزش کارآفرینی می توان اعتماد به نفس و دانش و مهارت دانشجویان را افزایش و آنان را برای راه اندازی کسب و کار توانمند ساخت. همچنین، یداللهی (۱۳۸۵) با بررسی نقش مراکز کارآفرینی برای انجام فعالیت های کارآفرینانه در میان دانشجویان رشته های مختلف پی بردند که توجه به خلاقیت و نوآوری، الگوبرداری، و روحیه تحقیق و توسعه در جامعه به گسترش فعالیت های کارآفرینانه کمک می کند. گالوی و همکاران (Gallowy et al., 2005) در پژوهش خویش دریافتند که آموزش کارآفرینی در افزایش مهارت های دانشجویان در خلاقیت، اعتماد به نفس و نیز مهارت های ارتباطی و مدیریتی تأثیر دارد.

چمبرز (Chamberrs, 2002) در بررسی خود بازنگری در برنامه ها، محتوای درسی و برگزاری دوره های آموزشی برای گروه های مختلف آموزشی مراکز آموزش عالی را به منظور تبدیل دانشگاه سنتی به یک دانشگاه کارآفرین ضروری دانسته است. نتایج به دست آمده از تحقیق مقیمی و احمدپورداریانی (۱۳۸۷) نشان داد که به علت شکاف زیاد بین وضع موجود و آرمانی، بسیاری از مولفه های آموزشی مانند، محتوای آموزشی، امکانات و تجهیزات، عامل های فردی، مهارت های آموزشگران، ویژگی های فراگیران و عامل های محیطی، برای تقویت مهارت و روحیه کارآفرینی مورد نیاز است.

به طور خلاصه، بررسی پیشینه موضوع بیانگر این نکته اساسی است که نظام آموزش عالی در تقویت مهارت ها و زمینه های کارآفرینی دانشجویان از راه درس های دانشگاهی نتوانسته به گونه مطلوبی عمل نماید. به همین خاطر، ضرورت و اهمیت توسعه و تقویت کارآفرینی از طریق برنامه ها و محتواهای درسی در نظام آموزش عالی کشور از جمله رشته های مختلف کشاورزی، مورد تاکید قرار گرفته است. بر همین پایه مولفه ها و متغیرهای لازم برای بررسی در این پژوهش به صورت نگاره (۱) بیان شده است.

نگاره ۱- مولفه ها و متغیرهای مورد بررسی در تحقیق

روش شناسی تحقیق

این پژوهش با هدف بررسی زمینه های کارآفرینی و اشتغال زایی در رشته ترویج و آموزش کشاورزی و به صورت پیمایشی انجام شده است. در این روش با گزینش و بررسی نمونه های برگزیده از جامعه، توزیع فراوانی و روابط بین متغیرها مورد نقد و بررسی قرار

می‌گیرد. روش جمع آوری داده‌ها با استفاده از ابزار پرسشنامه انجام شده است. پرسشنامه این تحقیق از سه بخش ویژگی‌های فردی، ویژگی‌های کارآفرینی (شامل ۲۰ متغیر) و دیدگاه پاسخگویان در زمینه توانایی‌ها و مهارت‌های مؤثر بر کارآفرینی و اشتغال‌زایی (شامل ۳۰ متغیر) تشکیل شده بود. این متغیرها با مطالعه و بررسی سرفصل‌های تخصصی دوره کارشناسی رشته ترویج و آموزش کشاورزی استخراج شدند. دقت شاخص‌ها و گویه‌ها در پرسشنامه یا روایی صوری توسط متخصصان فن، مورد تأیید قرار گرفته است. برای بررسی پایایی پرسش‌ها، پرسشنامه در اختیار شماری از دانشجویان قرار گرفت و نتایج آن با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ محاسبه شد. رقم محاسبه شده این آزمون ۰/۸۵ بود که رقم قابل قبولی است. جامعه آماری این تحقیق را دو گروه دانشجویان و دانش‌آموختگان رشته ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه بوعلی سینا در سال تحصیلی ۹۰-۱۳۸۹ تشکیل می‌دهند که به صورت تصادفی ۱۲۰ نفر (۷۰ نفر دانشجو و ۵۰ نفر دانش‌آموخته) به عنوان نمونه‌گزینش و دیدگاه‌های آنان مورد بررسی قرار گرفته است. داده‌های به دست آمده با استفاده از نرم افزار SPSS تجزیه و تحلیل شدند. در بخش توصیف داده‌ها از آماره‌های توصیفی مانند فراوانی، درصد، انحراف معیار، میانگین و موارد دیگر بهره گرفته شد. در بخش تحلیل داده‌ها، از آزمون من ویت نی برای مقایسه دیدگاه دو گروه دانش‌آموختگان و دانشجویان و تحلیل عاملی به منظور دستیابی به عامل‌های کلیدی یا زمینه‌های کارآفرینی با توجه به سرفصل‌های تخصصی دوره کارشناسی رشته ترویج و آموزش کشاورزی استفاده شده است.

نتایج و بحث

بر پایه نتایج به دست آمده سن افراد مورد بررسی بین ۲۰ تا ۳۳ سال متغیر و میانگین سنی آن‌ها در حدود ۲۳ سال می‌باشد. از نظر جنسیت، ۶۴/۲ درصد از آن‌ها (۷۷ نفر) دختر و بقیه (۴۳ نفر) پسر هستند. همچنین ۲۵/۸ درصد از افراد مورد بررسی دانشجوی سال سوم، ۳۲/۵ درصد دانشجوی سال چهارم و بقیه افراد دانش‌آموخته مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد هستند، در مجموع ۵۸/۳ درصد (۷۰ نفر) از افراد مورد مطالعه دانشجو و بقیه ۴۱/۷ (۵۰ نفر)

دانش آموخته رشته ترویج و آموزش کشاورزی هستند. بررسی وضعیت اشتغال دانش آموختگان مورد بررسی نیز نشان داد که ۳۶/۸ درصد (۱۸ نفر) از آن ها بیکار و ۶۳/۲ درصد (۳۲ نفر) شاغل بوده اند. از بین شاغلان مورد بررسی ۳۷/۵ درصد دارای شغل دولتی و بقیه در بخش های غیر دولتی و خصوصی مشغول به کار بوده اند. نتایج همچنین نشان داد که از بین دانش آموختگان شاغل مورد بررسی ۲۹/۲ درصد، در مشاغل غیر مرتبط با رشته تحصیلی خود و ۷۰/۸ درصد هم در مشاغل مرتبط با رشته تحصیلی خود مشغول به کار بوده اند.

اولویت بندی ویژگی های کارآفرینی موثر بر اشتغالی

با توجه به جدول (۱) در بین ویژگی های کارآفرینی مورد بررسی، خلاقیت و نوآوری، علاقمندی به شغل، اعتماد به نفس و انگیزه و ابتکار به ترتیب رتبه های اول تا سوم را از دیدگاه دانش آموختگان رشته ترویج و آموزش کشاورزی کسب نموده اند و جزء مهم ترین ویژگی های کارآفرینی شناخته شده اند. در صورتی که دانشجویان این رشته خطرپذیری، وجدان کاری، شجاعت در کار و احساس مسئولیت را به عنوان مهم ترین ویژگی ها عنوان کرده اند. همچنین میزان مطالعه، رقابت پذیری و قانون مداری و نظم به ترتیب رتبه های ۱۸ تا ۲۰ را از نظر دانش آموختگان به خود اختصاص داده اند، در حالی که از نظر دانشجویان، گویه های انگیزه و ابتکار، رقابت پذیری و خوش بینی و مثبت اندیشی نسبت به سایر ویژگی ها اهمیت کمتری در زمینه کارآفرینی و خوداشتغالی داشته اند.

جدول ۱- ویژگی های کارآفرینی مؤثر بر اشتغالزایی از دیدگاه دو گروه

دانشجویان رشته ترویج و آموزش کشاورزی			دانش آموختگان رشته ترویج و آموزش کشاورزی			
رتبه	انحراف معیار	میانگین	متغیرها	رتبه	انحراف معیار	میانگین
۱۴	۱/۶۱۹	۳/۴۱	خلاقیت و نوآوری	۱	۱/۱۰۶	۴/۴۶
۸	۱/۴۵۱	۳/۴۷	علاقتمندی به شغل	۲	۰/۸۰۲	۴/۴۶
۱۷	۱/۶۳۵	۳/۳۸	اعتماد به نفس	۳	۰/۹۷۹	۴/۴۰
۱۸	۱/۴۲۳	۳/۳۴	انگیزه و ابتکار	۴	۱/۱۰۳	۴/۴۰
۴	۱/۶۰۲	۳/۵۷	احساس مسئولیت	۵	۱/۱۲۴	۴/۳۴
۱	۱/۱۸۸	۳/۶۷	خطر پذیری	۶	۰/۹۰۱	۴/۳۴
۱۱	۱/۴۷۰	۳/۴۲	داشتن روابط عمومی قوی	۷	۰/۸۶۵	۴/۳۴
۶	۱/۴۵۱	۳/۵۴	روحیه کارآفرینی	۸	۱/۰۹۰	۴/۳۱
۷	۱/۴۷۱	۳/۵۰	توان مدیریتی	۹	۱/۰۸۴	۴/۲۸
۳	۱/۴۰۸	۳/۵۷	شجاعت در کار	۱۰	۰/۸۸۸	۴/۲۸
۱۰	۱/۳۷۸	۳/۴۲	توان تصمیم گیری	۱۱	۰/۹۸۳	۴/۲۵
۲۰	۱/۳۳۱	۳/۲۸	خوش بینی و مثبت اندیشی	۱۲	۰/۹۴۱	۴/۲۱
۵	۱/۴۷۰	۳/۵۵	انعطاف پذیری	۱۳	۰/۹۳۱	۴/۱۸
۱۶	۱/۴۳۷	۳/۳۸	روحیه کار گروهی	۱۴	۱/۰۶۰	۴/۱۸
۹	۱/۳۲۵	۳/۴۲	خودیاری	۱۵	۱/۱۶۲	۴/۰۶
۱۵	۱/۴۸۸	۳/۴۰	توان علمی و تخصصی	۱۶	۱/۰۴۵	۴/۰۶
۲	۱/۲۶۳	۳/۶۴	وجدان کاری	۱۷	۱/۱۲۱	۳/۹۶
۱۳	۱/۴۰۹	۳/۴۱	میزان مطالعه	۱۸	۱/۰۰۸	۳/۸۷
۱۹	۱/۲۴۱	۳/۲۸	رقابت پذیری	۱۹	۰/۹۴۱	۳/۷۸
۱۲	۱/۲۰۹	۳/۴۱	قانون مداری و نظم	۲۰	۱/۲۳۷	۳/۷۸

اولویت بندی توانایی ها و مهارت های مؤثر در کارآفرینی و اشتغال زایی

همان طور که اشاره شد توانایی ها و مهارت هایی که دانشجویان رشته ترویج و آموزش کشاورزی در طول مقطع کارشناسی برپایه سرفصل درس های تخصصی خود فرا می گیرند شامل مواردی هستند که در قالب ۳۰ توانایی در جدول (۲) آمده اند. به منظور تعیین میزان اهمیت هر یک از سازه ها به عنوان متغیرهای مؤثر در کارآفرینی و اشتغال زایی، میانگین رتبه ای نظرات هر دو گروه دانشجویان و دانش آموختگان محاسبه و پس از آن اولویت بندی شد. در میان توانایی ها و مهارت های مؤثر در کارآفرینی و اشتغال زایی از دیدگاه دانش آموختگان این رشته، توانایی تدریس در کلاس های غیر رسمی، توانایی امکان سنجی کسب و کار در روستاها و توانایی جستجو و جمع آوری داده ها از راه اینترنت به ترتیب رتبه های اول تا سوم را کسب نموده اند و جزء مهم ترین توانایی ها و مهارت ها در زمینه کارآفرینی به داده ها می آیند. در حالی که دانشجویان رشته ترویج و آموزش کشاورزی، توانایی جستجو و جمع آوری داده ها از راه اینترنت، توانایی برآورد هزینه های طراحی و اجرای برنامه های آموزشی و طراحی طرح درس برای انواع برنامه های آموزشی را به عنوان مهمترین توانایی ها و مهارت های مؤثر در کارآفرینی و اشتغال زایی عنوان کرده اند. همچنین توانایی تهیه نشریه های فنی، توانایی ارزشیابی علمی برنامه های ترویجی و توانایی طراحی و اجرای برنامه های آموزشی از دیدگاه دانش آموختگان و توانایی راه اندازی و انجام پروژه های پژوهشی، توانایی تهیه و چاپ پوستر و رسانه های چاپی و توانایی تهیه مقاله پوستر از دیدگاه دانشجویان رشته ترویج و آموزش کشاورزی کمترین اهمیت را در کارآفرینی و خوداشتغالی دانش آموختگان و دانشجویان این رشته دارند.

جدول ۲- اولویت بندی توانایی ها و مهارت های مؤثر در کارآفرینی و اشتغال زایی از دیدگاه
دو گروه

دانشجویان رشته ترویج و آموزش کشاورزی			دانش آموختگان رشته ترویج و آموزش کشاورزی			
رتبه	انحراف	میانگین	متغیرها	رتبه	انحراف معیار	میانگین
۷	۱/۰۸۶	۳/۶۷	توانایی های تدریس در کلاس های غیر رسمی	۱	۱/۱۷۶	۳/۶۸
۱۱	۱/۰۲۱	۳/۵۶	توانایی امکان سنجی کسب و کار در روستاها	۲	۱/۲۶۳	۳/۶۲
۱	۰/۹۵۲	۳/۹۲	توانایی جستجو و جمع آوری اطلاعات از طریق اینترنت	۳	۱/۰۷۳	۳/۵۹
۹	۰/۹۸۵	۳/۵۸	مهارت در به کارگیری روش و فن های تدریس گروهی و انبوهی	۴	۱/۰۲۷	۳/۵۴
۳	۰/۹۷۳	۳/۷۷	طراحی طرح درس برای انواع برنامه های آموزشی	۵	۰/۹۸۳	۳/۵۳
۲۵	۱/۱۵۹	۳/۳۸	توانایی به کارگیری نرم افزارهای رایانه ای قابل استفاده	۶	۰/۹۸۴	۳/۵۳
SPSS						
۱۵	۱/۲۴۸	۳/۵۰	تهیه فیلم های آموزشی ویژه کشاورزان و روستائیان	۷	۱/۰۷۷	۳/۵۳
۵	۱/۰۶۷	۳/۷۰	توانایی برقراری ارتباط و کار با رهبران روستایی	۸	۱/۲۶۹	۳/۵۳
۴	۰/۹۸۴	۳/۷۵	توانایی مدیریت و برنامه ریزی دوره های آموزشی و ترویجی	۹	۰/۹۶۱	۳/۴۸
۱۲	۰/۹۵۷	۳/۵۵	توانایی تهیه برنامه های رادیویی و تلویزیونی مرتبط با ترویج	۱۰	۱/۰۹۱	۳/۴۸
۱۴	۰/۹۷۴	۳/۵۰	توانایی تهیه و سازماندهی محتوا در برنامه های آموزشی	۱۱	۱/۱۰۵	۳/۴۳
۸	۱/۲۷۵	۳/۶۲	توانایی انجام پروژه های نیازسنجی آموزشی در روستاها	۱۲	۱/۲۱۶	۳/۴۳
۲۸	۱/۱۱۵	۳/۲۷	توانایی راه اندازی و انجام پروژه های پژوهشی	۱۳	۱/۲۶۸	۳/۴۳
۲	۱/۱۰۱	۳/۸۵	توانایی برآورد هزینه های طراحی و اجرای برنامه های آموزشی	۱۴	۰/۸۷۴	۳/۴۰
آموزشی						
۲۱	۰/۹۷۷	۳/۴۳	توانایی برنامه ریزی ترویجی	۱۵	۱/۰۴۲	۳/۴۰
۲۷	۱/۱۷۱	۳/۳۰	شناخت قوانین راه اندازی تشکل های غیر دولتی و تعاونی	۱۶	۱/۴۱۱	۳/۴۰
۲۳	۰/۹۸۵	۳/۴۱	توانایی تهیه مقاله های علمی برای مجله ها و روزنامه ها	۱۷	۱/۰۱۸	۳/۳۵
۶	۱/۰۷۳	۳/۶۷	مهارت در اجرای فنهای مشارکتی و ارزیابی پرشتاب	۱۸	۱/۲۵۲	۳/۳۵
۲۹	۱/۱۳۲	۳/۲۰	توانایی تهیه و چاپ پوستر و رسانه های چاپی	۱۹	۰/۷۸۰	۳/۳۱
۱۸	۱/۰۷۳	۳/۴۷	تدوین فیلم های آموزشی و ترویجی به کمک نرم افزار	۲۰	۰/۹۹۷	۳/۳۱
۱۶	۱/۰۳۱	۳/۴۸	مهارت در به کارگیری روش و فن های تدریس انفرادی	۲۱	۱/۰۰۷	۳/۲۱
۲۶	۱/۰۰۳	۳/۳۵	تهیه و طراحی پوستر به کمک نرم افزار رایانه ای	۲۲	۰/۸۵۹	۳/۱۸

۲۰	۰/۹۳۱	۳/۴۳	توانای راه اندازی آموزش های حین خدمت و پیش از خدمت	۲۳	۱/۰۲۹	۳/۱۸
۳۰	۰/۹۷۷	۳/۱۷	توانایی تهیه مقاله پوستری	۲۴	۰/۸۳۲	۳/۱۲
۱۷	۱/۱۱۳	۳/۴۸	طراحی برنامه های آموزش پودمانی	۲۵	۱/۰۳۳	۳/۰۳
۲۴	۰/۹۲۷	۳/۳۹	توانایی برگرداندن و ترجمه متون تخصصی به زبان فارسی	۲۶	۰/۸۶۰	۳/۰۳
۱۰	۱/۰۱۵	۳/۵۷	توانایی تهیه نشریه های ترویجی	۲۷	۱/۱۰۷	۳/۰۰
۱۹	۱/۰۹۹	۳/۴۷	توانایی تهیه نشریه های فنی	۲۸	۰/۹۶۶	۲/۹۶
۲۲	۱/۰۹۷	۳/۴۲	توانایی ارزشیابی علمی برنامه های ترویجی	۲۹	۱/۱۲۹	۲/۹۶
۱۳	۱/۲۰۰	۳/۵۴	توانایی طراحی و اجرای برنامه های آموزشی	۳۰	۱/۲۹۳	۲/۹۳

مقایسه زمینه های کارآفرینی و ویژگی های کارآفرینی بین گروه های مورد بررسی

به منظور مقایسه زمینه های کارآفرینی و ویژگی های کارآفرینی با دو گروه دانشجویان و دانش آموختگان همچنین دو گروه زن و مرد، از آزمون من ویت نی استفاده شد. برای این کار در آغاز با استفاده از دستور محاسبه در پنجره مربوطه، میانگین متغیرهای مربوط به زمینه های کارآفرینی (۳۰ متغیر) با یکدیگر جمع شده و به عنوان یک متغیر وابسته در نظر گرفته شد. همین دستور نیز در مورد ویژگی های موثر بر کارآفرینی دانشجویان (۲۰ متغیر) انجام شد. آنگاه با استفاده از آزمون نا مشخصه پارامتری من ویت نی دیدگاه های گروه های مورد بررسی از نظر دانشجو/دانش آموخته و از نظر جنسیت مورد آزمون قرار گرفت. همان گونه که در جدول (۳) دیده می شود تنها بین نظرهای دو گروه دانشجو و دانش آموخته و ویژگی های موثر بر کارآفرینی تفاوت معنی دار دیده می شود. یعنی از نظر دانشجویان و دانش آموختگان، ویژگی های کارآفرینی یکسان نیست و برای هر گروه ویژگی های متفاوتی در کارآفرینی موثر هستند. ولی بین زنان و مردان مورد بررسی و زمینه های کارآفرینی در درس های تخصصی رشته ترویج، همچنین ویژگی های کارآفرینی تفاوت وجود ندارد. یعنی زمینه های بروز کارآفرینی در دروس تخصصی و ویژگی های کارآفرینی از نظر دانشجویان یا دانش آموختگان زن و مرد یکسان است. این مساله بیانگر یکسان بودن

اهمیت زمینه‌های کارآفرینی و ویژگی‌های کارآفرینی بین زنان و مردان مورد بررسی می‌باشد.

جدول ۳- مقایسه نظرهای گروه‌های مورد بررسی درباره زمینه‌های کارآفرینی و ویژگی‌های کارآفرینی

متغیرها	میانگین رتبه ای	من ویت نی	سطح معنی داری
	دانش‌آموختگان	دانشجویان	
زمینه‌های کارآفرینی	۵۳/۹۰	۶۵/۲۱	۰/۰۷۹
درس‌های تخصصی		۱۴۲۰	
ویژگی‌های کارآفرینی	۷۰/۰۹	۵۲/۲۲	۰/۰۰۲*
	زن	مرد	
زمینه‌های کارآفرینی	۶۱/۸۲	۵۸/۱۴	۰/۵۷۸
درس‌های تخصصی		۱۵۵۴	
ویژگی‌های کارآفرینی	۶۱/۱۲	۵۹/۴۰	۰/۷۹۵

گروه بندی زمینه های کارآفرینی و خوداشتغالی دانش آموختگان رشته ترویج و آموزش کشاورزی

به منظور کاهش شمار متغیرهای مربوط به توانایی ها و مهارت های کارآفرینی و خوداشتغالی دانش آموختگان رشته ترویج و آموزش کشاورزی و دسته بندی آن ها به عامل های کلیدی و تعیین سهم هر یک، از تحلیل عاملی استفاده شد. محاسبات انجام شده نشان داد که یکنواختی درونی داده ها برای بهره گیری از این فن مناسب بوده ($KMO=0/816$) و آماره بارتلت نیز در سطح ۱ درصد معنی دار بوده است. در این بررسی پنج عامل دارای مقدار ویژه بالاتر از یک، استخراج شد که نتیجه در جدول (۴) به همراه مقدار ویژه و درصد واریانس مربوطه درج شده است.

جدول ۴- عامل های استخراج شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس

تجمعی

عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	فراوانی تجمعی درصد واریانس
عامل اول	۵/۷۹۵	۱۹/۳۱	۱۹/۳۱
عامل دوم	۳/۹۷۲	۱۳/۲۳	۳۲/۵۵
عامل سوم	۳/۳۰۱	۱۱/۰۰	۴۳/۵۵
عامل چهارم	۲/۹۰۹	۹/۶۹	۵۳/۲۵
عامل پنجم	۲/۴۸۹	۸/۲۹	۶۱/۵۵

جدول (۴) نشان می دهد که عامل اول (مقدار ویژه = ۵/۷۹۵) بیشترین سهم و عامل پنجم (مقدار ویژه = ۲/۴۸۹) کمترین سهم را در تبیین کل متغیرها داشته و در مجموع پنج عامل یاد شده توانسته اند ۶۱/۵۵ درصد از کل واریانس متغیرها را تبیین نمایند. برای چرخش عاملی از روش وریماکس (جدول ۵) استفاده شد.

جدول ۵- متغیرهای مربوط به زمینه های کارآفرینی و میزان بارهای عاملی به دست آمده

از ماتریس چرخش یافته

بار عاملی	متغیرها	عامل
۰/۶۶۷	توانایی ارزشیابی علمی برنامه های ترویجی	توانایی طراحی برنامه و برنامه ریزی
۰/۸۱۱	توانایی طراحی و اجرای برنامه های آموزشی	
۰/۵۴۸	توانایی برآورد هزینه های طراحی و اجرای برنامه های آموزشی	
۰/۷۷۸	طراحی طرح درس برای انواع برنامه های آموزشی	
۰/۷۲۴	طراحی برنامه های آموزش پودمانی	
۰/۷۲۹	توانایی برقراری ارتباط و کار با رهبران روستایی	
۰/۶۴۰	توانایی انجام پروژه های نیازسنجی آموزشی در روستاها	
۰/۵۶۰	توانایی مدیریت و برنامه ریزی دوره های آموزشی و ترویجی	
۰/۵۰۳	مهارت در به کارگیری روش و فن های تدریس انفرادی	
۰/۶۵۹	تهیه فیلم های آموزشی ویژه کشاورزان و روستائیان	
۰/۸۴۴	توانایی تهیه و چاپ پوستر و رسانه های چاپی	
۰/۸۲۶	توانایی تهیه مقاله پوستری	
۰/۵۷۷	توانایی تهیه مقاله ها علمی برای مجله ها و روزنامه ها	
۰/۶۲۴	تهیه و طراحی پوستر به کمک نرم افزار رایانه ای	
۰/۶۶۰	تدوین فیلم های آموزشی و ترویجی به کمک نرم افزار رایانه ای	
۰/۶۹۱	توانایی جستجو و جمع آوری داده ها از راه اینترنت	توانایی تهیه و سازماندهی محتوا در برنامه های آموزشی
۰/۵۴۴	توانایی امکان سنجی کسب و کار در روستاها	
۰/۷۵۲	توانایی تهیه و سازماندهی محتوا در برنامه های آموزشی	

توانایی فناوری اطلاعات	توانایی برنامه ریزی ترویجی
۰/۶۷۱	توانایی های تدریس در کلاس های غیر رسمی
۰/۵۵۹	مهارت در به کارگیری روش و فن های تدریس گروهی و انبوهی
۰/۶۱۷	توانایی تهیه برنامه های رادیویی و تلویزیونی مرتبط با ترویج
۰/۶۵۰	توانایی راه اندازی و انجام پروژه های پژوهشی
۰/۸۱۸	شناخت قوانین و ضوابط راه اندازی تشکل های غیر دولتی و تعاونی
۰/۷۲۱	توانایی در راه اندازی کسب و کار

عامل اول- توانایی در طراحی برنامه و برنامه ریزی: عامل اول در برگیرنده ۹ متغیر بود که به ترتیب مقدار بار عاملی (سهم متغیر در تشکیل عامل) عبارت اند از: توانایی ارزشیابی علمی برنامه های ترویجی، توانایی طراحی و اجرای برنامه های آموزشی، توانایی برآورد هزینه های طراحی و اجرای برنامه های آموزشی، طراحی طرح درس برای انواع برنامه های آموزشی، طراحی برنامه های آموزش پودمانی، توانایی برقراری ارتباط و کار با رهبران روستایی، توانایی انجام پروژه های نیازسنجی آموزشی در روستاها و توانایی مدیریت و برنامه ریزی دروه های آموزشی و ترویجی. با توجه به ماهیت متغیرها، این عامل با عنوان توانایی در طراحی برنامه و برنامه ریزی نامگذاری شد. این عامل با توجه به مقدار ویژه (۵/۷۹۵) بیشترین تأثیر و بیشترین اهمیت را در تبیین متغیرها داشته و در مجموع ۱۹/۳۱ درصد از کل واریانس را تبیین می کند.

عامل دوم- توانایی در تهیه رسانه های آموزشی و ترویجی: عامل دوم که با توجه به متغیرهای تشکیل دهنده عامل توانایی در تهیه مواد کمک آموزشی نامگذاری شد از متغیرهای تهیه فیلم های آموزشی ویژه کشاورزان و روستائیان، توانایی تهیه و چاپ پوستر و رسانه های چاپی، توانایی تهیه مقاله پوستری، توانایی تهیه مقاله های علمی برای مجله های و

روزنامه ها، تهیه و طراحی پوستر به کمک نرم افزار رایانه ای و تدوین فیلم های آموزشی و ترویجی به کمک نرم افزار رایانه ای تشکیل شده است. همانگونه که در جدول شماره (۸) نیز مشخص است، مقدار ویژه این عامل برابر با ۳/۹۷۲ می باشد که پس از عامل توانایی در طراحی برنامه و برنامه ریزی در رده دوم قرار دارد. درصد واریانس مقدار ویژه این عامل ۱۳/۲۳ درصد است و نشان می دهد این عامل در مجموع ۱۳/۲۳ درصد از واریانس کل متغیرهای تحت بررسی را تبیین می کند.

عامل سوم - توانایی در فناوری اطلاعات: متغیرهای توانایی جستجو و جمع آوری داده ها از راه اینترنت، توانایی امکان سنجی کسب و کار در روستاها، توانایی تهیه و سازماندهی محتوا در برنامه های آموزشی و توانایی برنامه ریزی ترویجی در این عامل قرار گرفته اند که با توجه به ماهیت متغیرها این عامل عنوان توانایی فناوری اطلاعات نامگذاری شد. مقدار ویژه این عامل برابر با ۳/۳۰۱ است. درصد واریانس مقدار ویژه این عامل ۱۱ درصد از کل واریانس متغیرها را تبیین می کند و با آنکه تنها چهار متغیر را در خود جای داده است اما سهم قابل توجهی از کل واریانس را به خود اختصاص داده است.

عامل چهارم - توانایی در تدریس: متغیرهای که در عامل چهارم قرار گرفته اند عبارت اند از: توانایی های تدریس در کلاس های غیر رسمی، مهارت در به کارگیری روش و فن های تدریس گروهی و توانایی تهیه برنامه های رادیویی و تلویزیونی مرتبط با ترویج. همانگونه که در جدول شماره (۳) نیز مشخص است، مقدار ویژه این عامل برابر با ۲/۹۰۹ و درصد واریانس مقدار ویژه این عامل ۹/۶۹ درصد است و نشان می دهد این عامل در مجموع ۹/۶۹ درصد از واریانس کل متغیرهای تحت بررسی را تبیین می کند.

عامل پنجم - توانایی در راه اندازی کسب و کار: توانایی راه اندازی و انجام پروژه های پژوهشی و شناخت قوانین و ضوابط راه اندازی شکل های غیر دولتی و تعاونی از جمله متغیرهای تشکیل دهنده این عامل هستند که با توجه به ماهیت آن ها با عنوان "توانایی در راه اندازی کسب و کار" نامگذاری شده اند. مقدار ویژه این عامل برابر با ۲/۴۸۹ می باشد.

درصد واریانس مقدار ویژه این عامل ۸/۲۹ درصد است و نشان می دهد این عامل در مجموع ۸/۲۹ درصد از واریانس کل متغیرهای تحت بررسی را تبیین می کند.

نتیجه گیری و پیشنهادها

دانشجویان و دانش آموختگان ترویج و آموزش کشاورزی برای توفیق در احراز مشاغل آتی در زمینه های تخصصی مربوط به رشته تحصیلی خود به ویژه در بخش های غیردولتی و خصوصی نیاز به کسب مجموعه مهارت ها و توانایی های مختلفی دارند که لازم است بتوانند این توانایی ها را در طی درس های دانشگاهی کسب نمایند. از سویی با توجه به وضعیت دشوار و پیچیده اشتغال دانش آموختگان در کشور، یکی از راه کارهای عمده گرایش آموزش های دانشگاهی به سوی کارآفرینی است. که این مساله در یافته های زمانی و عزیزی (۱۳۸۵) اسکندری و همکاران (۱۳۸۵) نوروز زاده و محرابی یگانه (۱۳۸۵)، مهرعلی زاده و آرمن (۱۳۸۶) گالوی و همکاران (۲۰۰۵) و چمبرز (۲۰۰۲) مورد تایید قرار گرفته است.

با توجه به راه کار یاد شده یعنی گرایش به سوی کارآفرینی، نتایج این تحقیق به دنبال شناسایی زمینه های کارآفرینی در طی درس های تخصصی دانشگاهی در جهت اشتغال زایی دانشجویان مورد بررسی بوده است. بر همین پایه در آغاز برخی از ویژگی های مورد نیاز برای کارآفرین شدن از نظر دانشجویان مورد بررسی قرار گرفت. خلاقیت و نوآوری، علاقمندی به شغل، اعتماد به نفس خطرپذیری، وجدان کاری، شجاعت در کار جزء مهم ترین ویژگی هایی مشخص شدند که بر کارآفرین شدن و اشتغال زایی دانشجویان و دانش آموختگان رشته ترویج و آموزش کشاورزی موثر هستند. این مورد با یافته های یداللهی (۱۳۸۵) و موحدی و همکاران (۱۳۹۰)، جونز و انگلیش (۲۰۰۴)، گالوی و همکاران (۲۰۰۵) همخوانی دارد.

توانایی ها و مهارت هایی که دانشجویان رشته ترویج و آموزش کشاورزی در طول مقطع کارشناسی براساس سرفصل دروس خود فرا می گیرند شامل موارد مختلفی است. در میان

توانایی ها و مهارت های مختلف، نتایج این تحقیق نشان داد که به ترتیب توانایی جستجو و جمع آوری داده ها از راه اینترنت، توانایی برآورد هزینه های طراحی و اجرای برنامه های آموزشی، طراحی طرح درس برای انواع برنامه های آموزشی، توانایی تدریس در کلاس های غیر رسمی، توانایی امکان سنجی کسب و کار در روستاها به عنوان مهم ترین توانایی ها و مهارت های مؤثر در کارآفرینی و اشتغال زایی بوده اند. بنابراین رشته ترویج می بایستی زمینه های یاد شده را با استفاده از شیوه های مختلف چه در حین تدریس و چه پس از تدریس از راه تکالیف فردی و گروهی تقویت نمایند.

همچنین نتایج این تحقیق نشان داد که توانایی ها و مهارت های کارآفرینی و خوداشتغالی دانش آموختگان رشته ترویج و آموزش کشاورزی از راه درس های رشته را می توان در پنج دسته توانایی طراحی برنامه های آموزشی و ترویجی، توانایی تهیه رسانه های آموزشی و ترویجی، توانایی در فناوری های آموزشی و اطلاعات، توانایی در تدریس و توانایی در راه اندازی کسب و کار تقسیم بندی کرد. بنابراین با توجه به نتایج این تحقیق ضرورت دارد دانشجویان را در توانایی های مورد نظر طوری آماده نمود که مهارت راه اندازی کسب و کارهای مرتبط با این توانایی ها را کسب نموده و از این راه هم بتوانند بخشی از نارسائی های اشتغال را برطرف نموده و هم بتوانند به کاربردی نمودن درس های تخصصی رشته ترویج و آموزش کشاورزی کمک نمایند.

منابع

- اسحاقیان، م. (۱۳۸۲). بررسی رابطه بین آموزش و اشتغال و راه کارهای افزایش اشتغال تحصیلمکردگان. مجموعه مقالات اولین همایش اشتغال و نظام آموزش عالی کشور. ۲۹-۳۰ مهرماه ۸۲، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- اسکندری، ف؛ حسینی، م. و کلانتری، خ. (۱۳۸۵). عوامل مؤثر بر عملکرد کارآفرینانه دانش آموختگان آموزش عالی کشاورزی و منابع طبیعی ایران. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۱۴ (۱۵): ۱۳۴-۱۰۷.

حسینی، م.؛ حسینی فرج الله، ج. و سلیمانپور، م. (۱۳۸۸). عوامل تأثیرگذار بر کارآفرینی دانشجویان دانشکده های کشاورزی استان تهران. *مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی*، ۵(۲): ۱۱۲-۱۰۱.

حیدری زاده، م. (۱۳۸۲). وضعیت اشتغال اعضای سازمان نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی استان کرمان در راستای بازنگری برنامه ریزی آموزشی، *فصل نامه نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی*، شماره ۲، ۴۵-۳۴.

زمانی، غ. و عزیزی، ط. (۱۳۸۵). تحلیل نظرات مدیران اجرایی نسبت به اشتغال دانش آموختگان کشاورزی. *مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی*، ۲(۲): ۸۶-۷۳. شهبازی، الف. و علی بیگی، الف. (۱۳۸۵). صلاحیتهای مورد نیاز دانش آموختگان کشاورزی برای ورود به بازار کار. *مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی*، ۲(۱): ۲۴-۱۴.

فرهانی، م. (۱۳۸۹). بیکاری ۵۰ درصد دانش آموختگان کشاورزی. گزارش سایت خبری ایلنا مورخه ۱۳۸۹/۲/۲۷.

قوامی، ه. و لطفعلی پور، م. (۱۳۸۷). بررسی عوامل موثر بر انتخاب کارآفرینی درمقایسه با اشتغال دستمزدی دانش آموختگان. *مجله دانش و توسعه*، ۱۵(۲۴): ۱۸۲-۱۶۳. مقیمی، م. و احمدپورداریانی، م. (۱۳۸۷). آموزش کارآفرینی درکسب و کارهای کوچک و متوسط درایران نیازها و راه کارها، *توسعه کارآفرینی*، ۱(۱): ۲۰۷-۲۴۵.

مهرعلی زاده، ی. و آرمن، ع. (۱۳۸۶). بررسی بازار کار دانش آموختگان مقطع کارشناسی در دانشگاه های دولتی ایران. *مجله دانشور رفتار*، ۱۴(۲۶): ۸۶-۷۳. میرفردی، الف. (۱۳۸۶). تحولات فرهنگی و اجتماعی و کارایی دانشگاه در توسعه اشتغال دانش آموختگان درایران. *مجموعه مقالات سومین همایش دو سالانه اشتغال و نظام آموزش عالی کشور*، ۲۵-۲۴ / اردیبهشت ۸۶ تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

نوروززاده، ر. و مهرایی یگانه، م. (۱۳۸۵) مراکز آموزش عالی علمی- کاربردی کارآفرین با تأکید بر بخش کشاورزی، فصلنامه آموزش و سازندگی وزارت جهاد کشاورزی،

شماره ۱، بهار ۸۵

یداللهی، ج.؛ آقا جانی، ع. و عسگری، ه. (۱۳۸۶). ارائه الگویی سیستمی از نقش مراکز کارآفرینی در چرخه حیات کارآفرینی میان دانشجویان دانشگاه ها. مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی کارآفرینی، خلاقیت و سازمان های آینده. تهران: انتشارات اندیشه گران علم و فناوری کارآفرینی ایرانیان.

Chamberrs, R. (2002). *Human Capital for Entrepreneurship in higher education*. London: Edgar.

Gallowy, L & et al. (2005). Enterprise Skills for the economy. *Education & Training*, 47(1):7- 17.

Jones, C. and English, J. (2005). A Contemporizes Approach to Entrepreneurship Education. *Journal of Education Training*, 46(8/9): 416-423.

Ropke, J.(2007). Knowledge Mobilization and Academic Entrepreneurship. (on line) www.jobportal.ir

Oosterbeek, H.; Praag, V. M.; Ijsselstein, A.(2010). The impact of entrepreneurship education on entrepreneurship skills and motivation. *European Economic Review*, 54 (3): 442-454.

Ron, M. (2006). Agents of Change and Policies of Scale: A Policy Study of Entrepreneurship and Enterprise in Education. Ph.D thesis, Department of Teacher Education and Social Sciences in Umeå University, Sweden.

Graevenitz, G.; Harhoff, D. ; Weber, R. (2010). The effects of entrepreneurship education *Journal of Economic Behavior and Organization*, 76 (1): 90-112.